

Bábel romjainál

MESTERHÁZI MÓNIKÁVAL, RÁCZ PÉTERREL ÉS SZÉKY JÁNOS MŰFORDÍTÓKKAL
ORCSIK ROLAND BESZÉLGET

Mi alapján választanak fordítandó szerzőt? A személyi vonzódás vagy a világirodalmi kánon a döntő?

RÁCZ Péter: Inkább azt mondhatom, hogy a szerző választ engem. Kierkegaard *Félelem és reszketésénél* nem volt megbízó, inkább egy sugallat hatására kezdtem a munkának. A *Haszid történetek* (Martin Buber) már elég nagy munka ahhoz, hogy ne csak magamnak csináljam. Igaz, hogy a kiadó évekig nem kapta meg a jogot, de az alatt is dolgoztam rajta. Tulajdonképpen sajnálom, hogy nem kapok még több megbízást, mert még nem futottam ki magam mint fordító, igaz, más pályákon is szaladgálok.

SZÉKY János: Mivel prózát fordítok, ahol az alapegység a regény vagy egyáltalán a könyv, évtizedek óta nem dolgoztam kedvtelésből, „hú, ez nagyon tetszik, hátha megjelenik valahol”-alapon. Szerencsére a kiadók nem keresnek meg olyan könyvekkel, amiket nem szeretek. Bár az is ritka, hogy elsöre elfogadják az ajánlataimat.

Mennyire fanyalognak, amikor a személyi habitusuktól idegen szerzőt fordítanak? Ez a fanyalgás, illetve ellenkező esetben rajongás érződik-e a munkájukon?

SZÉKY: A fanyalgás rossz szó. Tudomásul veszem a feladatot. Ha nagyon bosszant, az annyit is jelent, hogy én jobbat tudnék csinálni, ilyenkor valamilyen formában meg is csinálom. *Az olvasás története* című, egyébként roppant erudícióval megírt és nagyon szép könyvben például bosszantott az utalások trehányysága, úgyhogy a szerkesztővel együtt jól megjegyzeteltük, kiigazítottuk. Egyébként fordítottam már gyerekújságot is, az se volt könnyű játék, viszont jól jövedelmezett, és élveztem. Valószínűleg, és ezt viccen kívül mondom, közel állt a habitusomhoz.

MESTERHÁZI Mónika: Nagyon undok munkát vissza lehet utasítani: érdemes előre elolvasni a könyvet. Szerintem mindig kell tudni nemet mondani. Amúgy jobb, ha a hozzáértés érződik, mint a rajongás, bár amit az ember szívesen, lendületesen fordít, az általában jobb szöveg lesz, mint amit un.

Fordítottak-e már nyersből? Mi a különbség, ha nyersből, s ha ismert nyelvből fordítanak?

RÁCZ: Közvetítő nyelvből inkább, a Kierkegaardokat az egyébként megbízható német fordításokból csináltam. De mivel emiatt nem értettem egyet magammal, abbahagytam, illetve azt mondtam magamnak, hogy ha még egy Kiergaard-megbízást kapok, előbb megtanulok dánul. Még nem kaptam.

SZÉKY: Nyersből még nem, műfordítást már továbbfordítottam (Nabokov: *A búvölő*, Jü Hua: *Testvérek*). A jó fordításból tudni lehet, milyen rugókra jár az eredeti.

Milyen pályázati lehetőségei vannak annak, aki műfordítással szeretne foglalkozni? Milyen hazai és külföldi források léteznek?

MESTERHÁZI: Általában a kiadó pályáz a könyvre, vagy közösen, a műfordító nevére. Manapság ebből is inkább a könyvet adják ki, jó esetben a fordító az ő nevére pályázott könyvért valóban többet kap, mint az elég alacsony átlag ívdíjat. Ezek feudális szokásjogból táplálkozó megállapodások. Amúgy a fordító pályázhat külföldi ösztöndíjra, fordítóházakban való tartózkodásra. Negyven évesnél fiatalabbak megpályázhatják a Babits Mihály műfordítói ösztöndíjat, de ennek elég kemény feltételei vannak.

RÁCZ: A fordítóknak tudomásom szerint csak a külföldi fordítóházak állnak rendelkezésére, ahol ösztöndíjat kaphatnak. A bécsi Institut für Wissenschaften des Menschen szintén meghirdet ösztöndíjakat. Néhány éve a minisztérium létrehozta ugyan a Babits Ösztöndíjat, sajnos rettenetesen kevés pénzzel – tovább kellene fejleszteni (tehát nem vissza). Ugyanez vonatkozik a Magyar Könyv Alapítványra is.¹ A kiadók által megpályázott támogatások (pl. az EU Kultúra programjában) garantálják a honoráriumok kifizetését, de ez honorárium, ami ugye jár.

SZÉKY: Nem volt szerencsém hozzájuk. Illetve régen, a 90-es évek közepéig még kerestem őket, de mindenholnap lepattintottak. Lehet, hogy ma már jobb a helyzet.

A Magyar Műfordítók Egyesülete milyen szinten képviseli a műfordítók jogait? Segítenek a ki nem utalt honoráriumok, a jogtalanul kiadott kéziratok, s további szemtelenségekkel kapcsolatos tanácsadásban, illetve mennyire nyújtanak segítséget a pályázatoknál?

MESTERHÁZI: A tagok segítik egymást jogi ügyekben tájékozódni (Toderó Anna pl. közvettette a fizetési meghagyás-eljárásban szerzett tapasztalatait), illetve az egyesület iratott ún. szerződésmintát és szerződéstüköröt (lásd a www.muforditok.hu dokumentumai között), ahol a ránk vonatkozó szerzői jogok és más fontos feltételek szerepelnek. Amúgy a szerződés részleteinek kialakulásakor elég sok múlik a személyes fellépésen, a fordító és a kiadó viszonyán, ugyanis az ívhonorárium régen nem tartja a lépést a minimálbér emelkedésével, és a versenyjogi törvény miatt nem is szabhatunk meg minimális ívhonoráriumot, mert az kartellezés volna, mint az autópálya-tenderek esetén... Hasonló okokból büntette meg nemrég az MÚOSZ-t a Versenyhivatal.²

RÁCZ: A MEGY az egyik legfontosabb spontán érdekvédelmi szakmai szervezet. Természetesen még nincs túl sok rutinja, és a magyar jogi környezet sem olyan fejlett e téren,

¹ Az interjú készítése idején az alapítvány még létezett.

² „Versenykorlátozásra alkalmas a MÚOSZ honortáblája. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) versenykorlátozásra alkalmas magatartást tanúsított, amikor ajánlott minimálárakat tett közzé – állapította meg a Gazdasági Versenyhivatal (GVH). Emiatt az érdekképviselőnek 3 millió forint bírságot kell fizetnie.” Budapest, 2008. december 17. (http://www.gvh.hu/gvh/alpha?do=2&pg=11&st=1&m5_doc=5600)

mint mondjuk a német. Gyakran és nem sikertelenül hívja fel a figyelmet a műfordítók érdekeire. De hatékonyan szerintem csak akkor képes képviselni a fordítók jogait, ha emellett a fordítók sem nyuszt játszanak, hanem kihúzzák magukat. A kiadók által ajánlott szerződés csak egy minta, a fordító tegye bele a saját követeléseit.

SZÉKY: Friss tag vagyok, egyelőre azért vagyok hálás, hogy figyelmeztetnek: ne legyek olyan puha.

Széky János az egyik tanulmányában azt állítja, hogy az 1990-es években színvonalcsökkenés következett be a magyar műfordítás kultúrában. Vitathatatlanul igaza van?

MESTERHÁZI: Színvonalcsökkenés annyiban, hogy kevesebb ember olvassa el a kiadóban a könyvet, nyelvi és stílszerkesztés helyett van egy szerkesztő, aki ha nem lelkiismeretes, bele se néz az eredeti szövegbe, hacsak nem gyanús neki valami, és így előfordulhat, hogy az eredeti szerző stílusát javítgatja. Ha viszont lelkiismeretes, és jól együtt tudnak működni a fordítóval, akkor az több munka, ugyanazért a pénzért. Más kérdés, hogy szerintem ilyen rosszul fizetett munkát rosszul végezni nincs értelme.

RÁCZ: Így van, mert hirtelen megszorodtak a kiadók, és messze nem mindegyik elég gondos és alapos. Ezért szükségesek a műfordító kurzusok, szakmai hétvégék, de ugyanúgy a nagy tapasztalattal rendelkező „nagy öregek” előadásaira, szakmai tudásának átadására, a szakmai minimum lefektetésére, a céh öntudatának erősítésére is volna igény. Ti. számos kiadó próbálkozik költségmegtakarítással, kisebb honoráriumért elvégzett és gyakran gyengébb minőségű munkát is elfogad, holott azzal a maga renoméját rombolja, ahelyett, hogy építené.

SZÉKY: ...

Voltak mestereik? Hány embernek mutatják meg a munkájukat a megjelenés előtt?

MESTERHÁZI: Géher István műfordító szemináriumára még az egyetem után is visszajártam, sokat tanultam tőle, sok baráttra találtam. De ma már a prózafordításaimat egészében csak a szerkesztőnek mutatom meg. Más a versfordítás, az fut néhány baráti emiles kört.

RÁCZ: Nem sok, de ennek én vagyok az oka. Viszont feledhetetlen számomra Géher István néhány ceruzabejegyzése és véleménye. Csak tőle eltávozván, a lépcsőházban kaptam észbe: azt hittem, dicsért, de ott volt mindenütt a kritika. Csak fül kellett hozzá. A közel álló idegen, aki észrevesz egy szóismétlést, akár csak egyet, már segített. Kell az ilyen olvasó.

SZÉKY: „Levelezőn” tanultam Göncz Árpádnál, bár ő erről nem tudott. Úgy történt, hogy egyszer rászántam négy hónapot *A vulkán alatt* mondatonkénti elolvasására, és meggondoltam, hogy mi az, ami nekem nem jutna eszembe, vagy amit másképp mondanék, vagy amitől ez meg az a mondat jól hangzik. Aztán sok kiadói, illetve lapszerkesztő segített – Székely Évától Kardos G. Györgyig –, hogy szigorúan önkritikus legyek a nyelvhasználatban, gyanakodjak az automatizmusokra, a nem-saját megoldásokra.

Csáltak-e már műfordítás közben?

MESTERHÁZI: Mindenki csal, mivel más van odaírva, mint amit magyarul leírnak.

RÁCZ: A műfordítás művészi munka, s ennek része az illúzió keltése is, a hamis látszat előállítása, a csalás tehát lehet a munka része, olykor szükség van rá. Én is csaltam tehát, egyre emlékszem is.

SZÉKY: Hogyne. Van, amit nem lehet szóról szóra lefordítani, bár ez szigorúan véve nem csalás. És van, amikor „én ezt jobban tudom”. Ilyenkor nem állok ellent az ingernek.

Egy szerzót, egy művet csak egy valaki fordíthat? Létezik-e műfordítói hiúság, van-e irigység a műfordítók között?

RÁCZ: Ez három kérdés. Az elsőre: nincs efféle determináció. A Bibliát, a Hamletet és a Micimackót (hogy csak három, „csont nélkül” sikerült, ugyanakkor persze nem „hibátlan” munkát említsek) is bárki lefordíthatja újra, de nem biztos, hogy eléri egyhamar ugyanazt az ismertséget. A műfordító is ember, tehát hiú. Meg irigy. De nem mindegy, hogy a kollégától a képességeit irigylem, vagy a dicsőségét.

SZÉKY: Természetesen nincs ilyen szabály, de azért rosszul esik – megtörtént –, ha negligálják a fordításomat, és gyengébbet adnak ki helyette. Ha ez hiúság, akkor van ilyen. Irigység nincs, az ember tanul – gondolom, holtig – más bravúrjaiból.

Szoktak-e csapatmunkában dolgozni? Pl. legutóbb Mesterházi Mónika szerkesztette Saemus Heaney-kötet egy csapat fordító teljesítménye. Jobb egyedül bütykölni? A műhely-munka idill csupán?

MESTERHÁZI: A műhelymunka fantasztikus érzés. Azonnali visszajelzés ebben a magányos mesterségben. A Heaney-szerkesztés közben (Gerevich Andrással és Imreh Andrással közösen) rengeteget dolgoztunk, és majdnem ugyanannyit röhögtünk. Utólag is irigylem magam érte. A verseket persze egyedül bütyköltük, de ha kellett, segítettünk egymásnak szétcsavarozni, összerakni.

RÁCZ: Nem nagyon volnék alkalmas rá, de gyakran látom jó példáját meg hatását. Mindenesetre a Fordítóház szemináriumain gyakran dolgoznak együtt egy szövegen, és aztán így is jelenik meg a munkájuk, többük neve alatt.

SZÉKY: Ilyen még nem volt, hacsak a magyar Britannica szerkesztését nem számítom, de általában elég rossz csapatjátékos vagyok: egyenrangúként mindig az a képzetem, hogy a többiek nem húznak eléggé, beosztottnak nyűgös vagyok, főnöknek türelmetlen.

Vannak überelhetetlen fordítások? Létezik-e műfordítói hatás-izony, amikor azt érezzük, nincs értelme lefordítani azt, amit a kanonizált elődök már megtettek?

RÁCZ: Az überelhetetlenekkel is próbálkoznak (helyesen) egy idő után (lásd a fenti példaimat), kérdés, mennyi sikerrel.

SZÉKY: Nem, nincsenek, sőt az volna a normális, ha mondjuk két nemzedékenként a fontos könyveket újrafordítanák. A versekkel pláne ez a helyzet.

Mi a véleményük arról, mennyire képes egy műfordítás befolyásolni a kortárs magyar irodalmat? A műfordítás-irodalom, vagyis a világirodalom elsődleges vagy másodlagos szerepet tölt be a mai magyar irodalomban?

SZÉKY: Erről viszont egy hosszú, zaftos esszét kellene írni. Kiszámíthatatlan. Szerintem a műfordításoknak (nem a világirodalomnak: egyes műfordításoknak) 1948 és 1989 között volt nagy hatásuk a magyar irodalomra, amikor már nem volt általános az írók között a nyugati nyelvek tudása, és aki tudott, az is csak szerencsével juthatott hozzá az új könyvekhez. Alapjában véve kétféle fordított mű hatott: vagy az, amelyik nagyon másmilyen világról szólt (Hemingway, Salinger) és az, amelyik nagyon közeliről (Kafka, Bernhard, Holan). 1990 óta sokkal kevésbé vagyunk kiszolgáltatva a fordításoknak, és nem látom, hogy az olyan sztárok, mint Ellis, Palahniuk vagy Ulickaja érzékelhetően hatnának a szerzőkre. De micsoda véletlen, pontosan amikor ezt a mondatot leírtam, kinyitottam a dunaszerdahelyi Barak László maffiaverseinek új kötetét, és milyen címnél nyílt ki? „hiszen akár ellist is olvashat...” Becsszóra.

RÁCZ: Hát ez nyilván nem ilyen egyszerű. Ki tudja megmondani, hogy mondjuk Celan versei(nek fordításai) milyen szerepet töltenek be a magyar irodalomban?

Mennyire fontos, hogy a külföldi irodalmat nagy késések nélkül fordítsák le?

RÁCZ: Mondjuk ahhoz lehet hasonlítani, hogy Trabantos világunkra ösztönzőleg hatott egy Audinak a műszaki tartalma. Ha a késedelem ideológiai-politikai természetű, vagyis oka a bezárkózás, az nem jó. Nyilvánvaló, hogy a Kafkáról még életében megjelent recenzio és fordítás jobb dolog, mint ha ötven évet késünk vele.

SZÉKY: Nagyon fontos és jó lenne, de hát ez nem a német piac. Viszont talán ennyire provinciálisnak sem kellene lennie.

A műfordítás mennyire befolyásolja a világirodalomról, illetve a szomszédos kultúrákról kialakított képünket?

MESTERHÁZI: Leszámítva azokat, akik eredetiben olvasnak (bár ők sem a világ összes nyelvén), a műfordítás nem befolyásolja, hanem megteremti magyarul a világirodalmat. Különösen a szomszédos kultúrákról tud keveset a magyar olvasó, és ez szégyen.

RÁCZ: Azt nem lehet tudni, hogy mennyire befolyásolja, de ha nem fordítjuk le a környező irodalmakat, nem ismerjük meg a környező országok színházi rendezéseit, filmjeit stb. – akkor nem is fogjuk megismerni ezek hatását.

Ignotus szerint a műfordításnak nincsenek szabályai. Ezek szerint bármit bárhogyan lehet fordítani?

RÁCZ: Nyilvánvalóan vannak szabályai, csak éppen nem érdemes őket kőbe vésni, mert változhatnak. Okos tanulmányokban közzé tenni, róluk vitatkozni viszont hasznos. A műfordítást is lehet tanítani (ahhoz pedig kellene szabályszerűségek), de legnehezebb megtanítani, hogy a fordító arra jöjjön rá, hogy saját egyéniségét is bele kell tennie a munkába. Ahány fordító, annyi szabály.

SZÉKY: Ugyan, minden hivatásnak vannak szabályai, Ignotus is szigorú, magára kirótt szabályokat tartott be a *Zöld Henrik* fordításakor. Legfőljebb nincsenek leírva, de ez pont ugyanígy érvényes az eredeti irodalomban is.

Vannak olyan művek, amelyeket még a világ összes pénzéért, nőjéért, pasijáért sem fordítanak le? Vannak olyan művek, amelyek fordítását utólag szégyellik?

RÁCZ: Mint említettem, a fordító is ember...

SZÉKY: Igen, vannak könyvek, az úgynevezett magas irodalomban is, amiket semmi áron nem fordítanék le, de sem a kommersz könyvek kiadóinak üzletét nem akarom rontani, sem más ízlésű irodalmár barátaimmal nem lennék tapintatlan. Van egy bizonyos típusú egzisztenciális-lelkizős próza, amitől kiütést kapok, és ha olyan érzésem van, hogy a szerző öntetszelgő pszichopata, akkor se vállalom el, mert tudom, hogy sokat dühöngének. Olyan előfordult már velem, hogy amikor lefordítottam egy könyvet, nagy névtől egyébként, akkor még tetszett, aztán pár év múlva már ellenszenvesnek találtam, de itt se mondanék címet.

Mielőtt még belevágnak egy mű fordításába, mennyire foglalkoznak annak értelmezésével, recepciójának feldolgozásával? A műfordító mennyire válik etnográfussá egy munka során?

RÁCZ: Egy vers lefordításakor nem annyira az értelmezéssel és recepcióval, mint inkább ritmussal, szimbólumokkal, utalásokkal kell foglalkozni. A *Haszid történetek* esetében nem etnográfia, hanem vallástörténetet, liturgiát, írásmódot kellett tanulmányoznom, azt viszont nagyon, és ezt szerettem benne. Fordítás által tanulni. Mondhatni szabály, hogy a művet kétszer érdemes elolvasni a munka megkezdése előtt. Ha nem tudom, nem értem, hogy mit fordítok, arra az olvasó rájön.

SZÉKY: Mindenképpen szükséges tudni, nagyjából mennyi a csapda. Ezért érdemes minél többet elolvasni róla, persze nincs mindig rá idő. Igen, a jó műfordító etnográfus is, ez nagyon találó, ellopom.

MESTERHÁZY: Az internet korában könnyebb bizonyos dolgokat kinyomozni. Akkor van baj, ha valamilyen szaknyelv magyar kifejezéseit keressük, akkor kötünk ki gyakran a szakértőknél. De az biztos, hogy a mű értelmezésének, a szerzőnek, a műben ábrázolt korszaknak, társadalmi csoportnak, nyelvrétegnek stb. érdemes (vagy muszáj) utánanézni. Mivel a fordító így nagyobb tudásra tesz szert, hajlamos lábjegyzeteket írni. Szerintem csak azt kell lábjegyzetelni, ahol magyar hivatkozás szerepel („Arany János fordítása”), vagy ami elkerülhetetlen a szöveg megértéséhez. Régen szokás volt utószót írni, ma erre nemigen van idő, se igény. Már csak azt a kicsi energiát kellene beletenni, ami végképp nem marad.

Mesterházi Mónika említette az internet használatát. A virtuális univerzum tágulása mennyire telepedett rá a műfordító munkájára? Felgyorsította vagy az információs töbzódás még jobban összezavarta a munkát?

RÁCZ: Mivel az internet bámulatosan megkönnyítette a fordítói kutatást, azzal a veszéllyel is járhat, hogy a fordító elkényelmesedhet. Éreznie kell, hogy a gugli sem mond meg mindent, vagy nem jól, vagy nem teljesen. Ezért örömmel hívom fel a tanítványaim figyelmét az olyan példákra, ahol az internet csődöt mondott: álljanak fel, menjenek a polchoz, menjenek a könyvtárba is, ha kell. Például a Google nem árulja el ennek a fordulatnak az értelmét: „...Amúgy kissé szeszesen, pecsételtől *jeges* (?) alsóban támolyogtam ki a terepjáróhoz.” Én sem – tessék megkeresni valahol!

SZÉKY: Az internet, mint adattár és mint kapcsolatfelvételi lehetőség egy áldás, rettentően meggyorsítja a kutatómunkát. Sőt, az írónak éppúgy, mint a műfordítónak, nyelvileg is segít, nem kell a terepre menni, hogy megismerjen valamilyen nyelvjárást vagy szlenget.

Mennyire tartják fontosnak a lábjegyzet használatát?

RÁCZ: Ahol elkerülhetetlen. Országoktól, kiadóktól, a műfajtól függ. A lábjegyzet ne fontoskodjon. A műélvezethez (hiszen ez a cél, nem?) nem mindig kell mindent tudnia az olvasónak; az ismeretlen, kibontatlan, a homályos épp olyan fontos lehet egy regényben, mint a lábjegyzetelt ismeret.

SZÉKY: Ha lehet, nem használok lábjegyzetet, megtöri az olvasás természetes flow-ját.

Nemrég Józán Ildikó szerkesztésében több műfordítással kapcsolatos, igen fontos szakirodalom jelent meg magyarul. Mennyire segítheti a műfordítói munkát a műfordítás-elmélete?

RÁCZ: Ez a könyvsorozat nagyon hasznos. A műfordítás-elméletek azonban inkább arra valók, hogy okosabb legyek. Ahhoz, hogy jobban fordítsak, még sok minden kell: ösztön, érzék, türelem, szeretet, bátorság, ösztöndíj, honorárium, szótárak, jó gép, jó szék stb.

SZÉKY: Nagyra tartom Józán Ildikóék munkáját, de azt hiszem, a műfordítói munkát ugyanúgy nem segíti a műfordítás-elmélet, mint az íróét az irodalomelmélet. És sajnos elborzasztó, dilettáns, nagyarcú okoskodásokkal is találkoztam már, nevet nem mondok, remélem, a jövőben fordítói kiheverik a tanításait.

Azok, akik írással is foglalkoznak: loptak-e már ötleteket, motívumokat, megoldásokat a fordított művekből? Inspirált-e már a fordítás?

MESTERHÁZY: Nem akarok nagyon negatív lenni, de amilyen rosszul fizetett mesterség, inkább lefoglalja a szellemi energiákat. Tehát jobb több lábon állni, nem éjjel-nappal fordítani, ha az ember írni is akar. Kertészkedés közben több gondolatom születik, mint fordítás közben (olyankor legfeljebb a műről, az íróról, a fordításról).

RÁCZ: Ha nem így lenne, az azt jelentené, hogy csak magyar művek inspiráltak. Képtelenség.

SZÉKY: Publicisztikát írok, és igen, hasznosítottam már ötleteket, poénokat és gondolatokat, tudatosan és nyilván öntudatlanul is. Sőt, valahogy mindig az a jó cikk, amelyiknek bizonyos pontjain ugyanoda lyukadok ki, mint valamelyik jó író, és természetesen azoknak a jó írónak a szövegei ugranak be először, akiket én fordítottam. Fordítva is igaz, persze, mert az anyanyelvem a munkaeszközöm, amit egyszer már kitaláltam, azt miért ne használjam fel?

A saját szépirodalmi munkájuk mennyire befolyásolja a műfordításukat? Mennyire „fertőzik” meg a saját motívumaikkal, szófordulataikkal a fordítandó műveket?

RÁCZ: Elméletem, hogy adott írónak és fordítónak a szókinése is adott (természetesen fejlődik, csiszolódik, bővül). Tehát vannak szavak és fordulatok, amelyeket nem hogy az írásaimban, de lehet, hogy még a műfordításkor sem használok; másokat viszont annál inkább, mert a sajátjaimnak érzem őket. Tovább megyek: az írónak/fordítónak nem csak sa-

játos szókincese van, hanem a lélegzetvétele is eléggé adott. Olyan mondatokat tud és szeret leginkább leírni, amelyek egyezik az ő biológiai ritmusával, mondatai feszítésvárával; fordításkor erre ugyan kevésbé hagyatkozhat, de írásnál mindenképpen ezt teszi.

Szoktak-e kommunikálni munka közben a szerzőkkel? Hogy megy ez az olyan halott szerzők esetében, mint pl. a Rác Péter által fordított Kierkegaard?

RÁCZ: Nekiünk marad az író szelleme, jobb híján. Hogy a szavaival, gondolkodásával, a habitusával álmodom. Nem mindig rossz megoldás, ne higgyék. A fordítóházban illetve a Balassi Intézet műfordító szakos diákjaival, akik gyakran élő szerzőket fordítanak, más a helyzet. Látom, hogy előbb-utóbb kapcsolatba lépnek a szerzővel, s ahol kell (a diákoknál), buzdítok is erre. Azt látom, hogy ez a találkozás akkor hasznos, ha az író segítőkész, tud bízni a fordítóban, és nem akar a számára idegen nyelvben okosabb lenni. Szerencsére erre több példa van, mint az ellenkezőjére.

MESTERHÁZI: Én két kortárs prózaíróval leveleztem, talán másokkal is lehetett volna. Ha nem angolból fordítanék, nyilván sokkal több kérdésem lenne a szerzőkhöz, de a világhálón angolul nagyon hatékonyan lehet keresni, kérdezni.

SZÉKY: Tudom, hogy létezik ilyen, de valahogy még soha nem konzultáltam a szerzővel.

Hogyan oldották meg az olyan lehetetlen feladatokat, mint szójátékok, nyelvjárási sajátosságok stb.?

MESTERHÁZI: Mindig az adott helyzetben. A sima szójáték egyszerűbb, mint ha a szöveg aztán még reflektál is arra, ami magyarul teljesen máshogy van. Az már egy több ismeretlenes egyenlet. Én erről egy egész előadást tartottam („Robin, mint vörösbege?” – megjelent a *Holmi* 2008/4 számában.)

RÁCZ: Hát erre szerintem annyi válasz adódik, ahány szójáték, nyelvi sajátosság előkerül. Szerzőim ezen a téren nem nagyon jeleskedtek. A fordító legalább annyira legyen hajlamos szójátékok előállítására, mint szerzője. Általában azt szokták javasolni, hogy a fordító ne csökkentse a szójátékok számát, ha az eredeti helyen nem sikerül, sikerülhet a szövegben arrébb. A nyelvjárással én óvatosabb lennék, nagyon kötve van a földrajzi régióhoz.

SZÉKY: Erről is órák hosszat lehet előadni. A szójátékok esetében azt az elvet követem, hogy a mennyiségnek nagyjából ugyanakkorának kell lenni, mint az eredetiben, ha itt nem megy, pótolom máshol. Kivéve, ha beolvad a cselekménybe, mondjuk, a névnek tevéleges szerepe is van, „a szóvicc anyaggá lesz”, mert akkor magát a sztorit is muszáj átírni egy kicsit. Mivel az angolban sokkal több és fontosabb a földrajzi és szociális dialektus, mint a magyarban, és az ütközésük gyakran kulcsfontosságú a regényekben, ez az angolból magyarra fordítás legnehezebb része. Nagyon kevés az eszköz hozzá, még a legjobbaknak sem sikerül mindig, de valahogy úgy van vele az ember, mint az ismeretlen városban a vezetés: ha rossz irányba fordul, akkor se gondolhatja meg magát a forgalomban, nem fordulhat vissza a záróvonalon át, végig kell menni, amerre a többiek és közlekedési jelzések engedik. A kényszerből inadekvát fordítás menthető, a felismerhető következtetlenség nem.

Hogyan fordítják le a magyartól teljesen idegen poétikai eljárásokat, mennyire hagyják meg azokat a maguk idegenségében?

MESTERHÁZI: Az egész szöveg jellegét érdemes figyelni. (Meg persze az egyes mondatokat.) Tehát: gördülékeny, fecsegő, választékos, vagy szikár, darabos? Nem mindegy. Az a nehéz, hogy a kezdő fordító még mindig magára figyel, a rutinos fordító pedig hajlamos felfényezni a szöveget (és akkor nem beszélünk a szerkesztői rutinról).

RÁCZ: Már fentebb szó volt róla, hogy nincsenek szabályok. Ahogy a helyzet (és a képességem) kívánja és megengedi. A fordítás – mindenki tudja – kompromisszum.

Kire hogyan hat a csak nyomtatásban előbújó hiba? Sírás vagy italozás a vége?

MESTERHÁZI: Engem az kerget a plafonra, ha olyan javítást találok, amit egy szerkesztő nem beszélt meg velem. Ez persze véletlenül derülhet csak ki, mert az ember annyit olvas-ta már azt a könyvet, hogy később nem nagyon olvasgatja. A saját hülyeségem ugyanígy véletlenül derül ki (vagy ha Takács Ferenc 3 oldal átlós elolvasása során kiszúrja), és nagyon bosszant.

RÁCZ: Morgolódás, a kiadó szidása, önvizsgálat. De a számítógép korában már a fordító-nak is hibátlan szöveget kell (és elméletileg lehetséges) leadnia. Egy könyv előállítása közös munka, kezdve a szerzőn, folytatva szerkesztőn, korrektoron, tördelőn, utánnézőn, nyomdászon, befejezve a könyvkötőn. Ha mindenki jól végzi a munkáját, már csak egy mondás marad: nincs könyv hiba nélkül.

SZÉKY: Igyekszem úgy csinálni, mintha nem venném észre, és csöndben gyűjtöm a materiát a javított kiadáshoz.

Milyen könyveken dolgoznak jelenleg? Vannak-e asztalfiókban porosodó, kiadókra váró kézírataik?

MESTERHÁZI: Kézirat versfordításból van, olyan is, amit még alaposan át kéne dolgozni. Prózát épp most adtam le: Alice Munro új novelláskötetét a Park Kiadónak.

RÁCZ: Szeretném, ha a Kafka-levelek kiadója is úgy gondolná, hogy minden Kafkától származó betűnek (értsd: művek, levelek, naplók) már réges-régen meg kellett volna jellennie magyarul.

SZÉKY: Thomas Pynchon legújabb regényét, az *Inherent Vice*-t fordítom, és egy darab, szó szerint porosodó, mert még az írógépkorszakból való kéziratom van: a *V.* című Pynchon-regény hatvan százaléka.